

Analysis of the Open Space of Prefab Housing Estates in Brno

Analýza volných prostorů brněnských panelových sídlišť

Šárka Kubínová

Ústav urbanismu, Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně, Česká republika
xakubinova@stud.fa.vutbr.cz

ABSTRACT: The article discusses the itemized dissertation on the “open space of prefab housing estates in Brno”. The aim of the thesis is to analyse and describe the unused premises of panel house estates in Brno, and to create and assess a usable system of data and information (regarding chronological sequence). The obtained data and the entire dissertation can be used in planning and designing interventions in prefab housing estates and in other structures of residential areas, or as part of a multi-criteria analysis of the particular housing estates.

KEYWORDS: sustainable urban development; open spaces parameters; importance for sustainable development; contemporary urban structures; prefab housing estates; housing

ABSTRAKT: Článek pojednává o rozepsané disertační práci na téma „volný prostor brněnských panelových sídlišť“. Cílem této práce je analyzovat a zmapovat volné prostory na brněnských panelových sídlištích a vytvořit a zhodnotit využitelný systém dat a informací (s ohledem na časovou posloupnost). Získaná data a celou disertační práci bude možné využít při plánování a projektování zásahů na panelových sídlištích i zásahů do struktury jiných obytných celků, popř. jako součást multikriteriální analýzy jednotlivých sídlišť.

KLÍČOVÁ SLOVA: panelová sídliště; urbanistická struktura; parametry volného prostoru; trvale udržitelný urbánní rozvoj; veřejný prostor

Úvod

Odhady hovoří o tom, že v dnešní době žije na panelových sídlištích asi třetina obyvatel České republiky. (1) Typizace výstavby vygenerovala časový prostor na výzkum ideální typologie bytové jednotky. Díky tomuto faktu jsou byty v panelových domech typologicky funkční a kvalitní. Panelová sídliště jsou dědictvím dob minulých, vypovídají o ekonomické a hlavně sociopolitické situaci, kterou s sebou v našem prostředí minulý režim přinesl. Jsou součástí životního prostředí mnoha lidí, a proto je třeba věnovat jim patřičnou pozornost. Dizertační práce bude zaměřena na brněnská panelová sídliště a jejich volný prostor.

Urbánní prostředí lze obecně označit za strukturu kombinující zastavěný a nezastavěný prostor. Urbanistická struktura panelových sídlišť se zásadně liší od struktury tradičního rostlého města. Většinu plochy obytných souborů zaujímá na těchto sídlištích volný prostor. Tento převažující volný prostor mezi objekty hraje významnou roli v dalším vývoji panelových sídlišť, a je tak zásadním nástrojem jejich udržitelného rozvoje.

Teoretická východiska a hypotéza výzkumu

Volný prostor je nedílnou součástí městských struktur již od počátku urbanizace. Jeho parametry a podoba vycházely z každodenních potřeb jeho uživatelů. Volné prostory můžeme dělit z hlediska vlastnictví či přístupnosti na veřejné, soukromé a poloveřejné. Volný prostor může mít plno různých funkcí. V historických rostlých městech se volný veřejný prostor vytvářel přirozeně jako bezprostřední výsledek potřeb. Veřejné prostory měly funkce dopravní (ulice a nábřeží), funkce obchodní (náměstí a tržiště) a funkce relaxační (nábřeží, parky a vnitrobloky).

Na panelových sídlištích se poprvé v historii urbanizace setkáváme s množstvím volného veřejného prostoru, který není určen ke konkrétní funkci. Rozvolněnost zástavby byla způsobem, jak dosáhnout požadované hygienické kvality bydlení – z hlediska proslunění, denního osvětlení a provětrání. V původní myšlence zahradního města měly všechny volné prostory sloužit k odpočinku a relaxaci a panelová sídliště měla být klidným bydlením v zeleni. Snaha přeměnit kvantitu na kvalitu prostřednictvím opakování se ukázala nefunkční. (2) Architekt Gebrian tvrdí, že analýza úspěšných veřejných prostorů ukazuje jejich malý podíl a velikost v poměru k celkovému objemu zástavby. Ukazuje se tedy, že čím je veřejný prostor menší a čím méně prostředků potřebujeme na jeho údržbu, tím má větší potenciál být kvalitní. (3)

Na jednom z největších brněnských sídlišť – na sídlišti Bohunice – činí zastavěná plo-

cha asi 18 ha a plocha volného prostoru cca 155 ha. (4) Zastavěná plocha tedy tvoří asi 10 % plochy celého sídliště a zbytek je volný prostor. V tradiční rostlé struktuře města může být tento poměr téměř obrácený.

„Základním teoretickým východiskem práce je hypotéza, že udržitelný urbánní rozvoj je významně ovlivňován charakterem volného prostoru. Konkrétní parametry či charakteristiky takovýchto prostorů mají vliv na vlastnosti a kvality městského prostředí a života v něm. Specifické sociální, environmentální a ekonomické parametry (charakteristiky) prostorů mohou přímo souviset s udržitelností urbánního rozvoje.“ (5)

Současný stav řešené problematiky

Vznik

Panelová sídliště začala vznikat po druhé světové válce na základě poptávky po bydlení ve městech, kterou bylo třeba rychle uspokojit. Akutní bytová krize po druhé světové válce byla způsobena poničením bytového fondu válkou, pokračujícím procesem urbanizace a zvyšováním nároků na bytový fond. (6) V západních zemích se tato výstavba stala spíše významným krátkodobým experimentem, a tyto země se tak na přelomu 60. a 70. let pomalu navracely k formám tradičního města a panelová sídliště přestavovaly. V zemích bývalého východního bloku ale sídliště vyhovovala socialistické ideologii, a proto se stala naprosto majoritní formou bytové výstavby.

Vrchol výstavby panelových sídlišť můžeme datovat do 70. a 80. let, kdy byla vystavěna naprostá většina panelových domů. (7) Podle sociologa Musila jsou tato sídliště „zvláštní typ městských útvarů, jakýsi kříženec industrialismu, vulgarizovaného pojetí moderního urbanismu, socialistických představ o kultuře a nedostatečných finančních zdrojů.“ (8) V brněnském prostředí pocházejí z této doby například sídliště Líšeň a Bohunice, jejichž urbanistickou podobu komentuje Karel Kuče slovy: *„Tato sídliště jsou odstrašujícím dokladem absolutního diktátu socialistického zprůměrněného stavebnictví a dokonání téměř orwellovské vize obytného prostředí.“ (9)*

Společenské změny

Po změně režimu se na sídliště snesla vlna kritiky. Panelové domy byly odsouzeny jako nedílná součást produktů socialismu. V těchto souvislostech začaly v 90. letech vznikat projekty tzv. humanizace sídlišť. (10) Tyto projekty však velmi často postrádaly potřebnou koncepčnost a zabývaly se pouze aplikací sedlových a mansardových střech a zbarvení fasád domů. V posledních letech probíhaly dva vládní dotační programy podporující rekonstrukce panelových objektů. Jednalo se o program Zelená úsporám (11) a program Nový panel (12).

I když byla panelovým domům přisuzována krátká morální i technická životnost, v současné době zájem o bydlení v panelových domech na brněnských sídlištích neklesá. Mnoho českých panelových sídlišť se může pyšnit kvalitami, jako jsou množství a dobrý stav zeleně, dostupnost občanské vybavenosti a již zmíněná typologická kvalita bytů, a proto jsou pro velké množství Čechů žádanou adresou.

Budoucnost

V současné době musíme řešit otázky budoucnosti panelových sídlišť nejen z hlediska jejich technického stavu a úrovně komfortu jednotlivých bytů, ale také z hlediska jejich urbanistické struktury a kvality volného prostoru. Po stránce udržitelnosti sídlišť budoucnosti je důležité, aby mohly tyto byty konkurovat současným bytům ze všech těchto hledisek. Pohodlí, komfort, ale také ekonomika provozu a ekologická udržitelnost jsou významnými součástmi problému, kterým se musíme zabývat.

Popis úkolu

U všech brněnských panelových sídlišť bude provedena podrobná analýza volných prostorů. Budou u nich sledovány parametry sídliště jako velikost volné a zastavěné plochy, poměr ploch v soukromém, polosoukromém a ve veřejném vlastnictví, plošné zastoupení jednotlivých funkcí ve volném prostoru, počty obyvatel a uživatelů na plochu volného prostoru, náklady na údržbu, způsob financování aj.

Kromě celků panelových sídlišť budou vybrány i některé příklady obytných celků jiných urbanistických struktur (např. bloková zástavba klasického rostlého historického města), aby bylo možné porovnat volný prostor těchto urbanistických struktur a struktur panelových sídlišť.

Některé konkrétní vybrané volné prostory budou podrobeny důkladnější analýze dle metodiky zpracované Dr. Kopáčkem pro projekt GAČR 15-05237S – Význam volných prostorů pro udržitelný urbánní rozvoj. (13) Budou detailně zkoumány jejich parametry a vliv těchto parametrů na udržitelnost volného prostoru ve všech třech pilířích udržitelnosti.

Úkolem dizertační práce tedy bude vytvořit ucelenou analýzu volných prostorů na panelových sídlištích, která poslouží jako podklad pro hledání nových způsobů využití volného prostoru na panelových sídlištích v Brně.

Použité metody – využití případových studií

V rámci záměru budou využity dva typy případových studií. Prvním typem budou

6. Špaček, Ondřej a Maier, Karel. Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje. Sociologický časopis. 2012, 5, stránky 965-988.
7. ibidem
8. Horská, Pavla, Maur, Eduard a Musil, Jiří. 2002. Zrod velkoměsta : urbanizace českých zemí a Evropa. Praha : Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
9. Kuča, Karel. 2000. Brno - vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Brno : Baset, 2000.
10. Aulická, Zdeňka a kol. Regenerace sídlišť. Praha : Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1993. ISBN: 80-85124-25-4.
11. Ministerstvo pro místní rozvoj, Státní fond rozvoje bydlení. Nový panel+, Nařízení vlády 468/2012 Sb. o použití prostředků Státního fondu rozvoje bydlení formou úvěrů poskytnutých právníkům a fyzickým osobám na opravy a modernizace domů. Státní fond rozvoje bydlení. [Online] [Citace: 11.07.2016.] http://www.sfrb.cz/fileadmin/sfrb/docs/programy/Uvery_na_opravy_a_modernizace_domu/Narizeni_vlady_468-2012_Sb._platne_od_8.8.2014.pdf.
12. Ministerstvo životního prostředí, Státní fond životního prostředí ČR. Zelená úsporám. [Online] [Citace: 11. 07 2016.] <http://www.zelenausporam.cz/sekcce/470/popis-programu/>.
13. Kopáček, Gabriel: Vliv volných prostorů na udržitelný urbánní rozvoj. Charakteristiky, indikátory a způsob hodnocení ve třech pilířích udržitelnosti. Pracovní materiál projektu GAČR 15-05237S. Brno: VUT v Brně, Fakulta architektury, 2015, ms.

Prameny

Koryčánek, Rostislav a další. Postavit domy nestačí, Vizualní kultura a veřejný prostor města Brna v období po druhé světové válce. Brno : Vysoké učení technické v Brně, Fakulta výtvarných umění, 2016, ISBN: 978-80-214-5301- 2

Maier, Karel. Sídlíště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení. Sociologický časopis. 2003, 5.

Moravčíková, Henrieta. Bratislava: atlas sídlisk 1950 - 1995. Bratislava : SLOVART, 2012. ISBN 978-80-556-0478-7.

Musil, Jiří a kol. Lidé a sídlíště. Praha : autor neznámý, 1985.

Tichý, D. a další. Sídlíště jak dál? Praha : Zlatý řez, 2016. ISBN 978-80-01-05905-0.